

Sources and literature:

1. The Treaty of Lisbon. EU fact sheets. European Parliament [Електронний ресурс]. URL : http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html.
2. A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation [Електронний ресурс]. URL : https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/com_2008_588_en.pdf.
3. Conference on Security and Cooperation in Europe. Final Act. Helsinki 1975. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>.
4. Home Page – FP7 – Research – Europa – European Commission [Електронний ресурс]. URL : https://ec.europa.eu/research/fp7/index_en.cfm.
5. Horizon 2020 – European Commission. Europa EU. [Електронний ресурс]. URL : <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>.
6. PROMITHEAS-4. Knowledge transfer and research needs for preparing mitigation/adaptation policy portfolios [Електронний ресурс]. URL : <http://io.iee.kpi.ua>.
7. Vasyliov O. A. The development of productive forces, science and technology as the main factor determining the socio-political transformation of modern states // Foreign Affairs. 2014. № 9. P. 44-47.

УДК 94:316.752 (4)

Бондарець М. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ «ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ» В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Досліджено історичний контекст формування системи європейських цінностей. Розкрито основні історичні етапи її становлення. Проаналізовано трансформацію системи європейських цінностей від давніх часів до сьогодення. Виокремлено та проаналізовано основоположні документи заснування ЄС.

Ключові слова: греко-римський період, європейські цінності, трансформація європейських цінностей, соціальна держава, Європейський Союз.

Maryna Bondarets. The evolution of the content of «European values» in historical development. The paper explores the historical context of the formation of a system of European values. The main historical stages of its formation are revealed. The transformation of the system of European values from ancient times

to modern times is analyzed. The founding documents of the founding of the EU are highlighted and analyzed.

Keywords: *Greco-Roman period, European values, transformation of European values, social state, European Union.*

На кожному етапі історичного розвитку, серед яких: греко-римський період, період епохи середньовіччя і Ренесансу, Просвітництва й остаточного затвердження лібералізму, період між Першою і Другою світовими війнами, і, нарешті, етап створення Європейського Союзу – категорія «європейські цінності» змінювала свій зміст, подеколи відкидаючи в сторону досягнення попередніх епох. Кожний історичний етап вніс власний вклад в те, що ми називаємо «європейськими цінностями»: певне ставлення до людини, її місця й ролі в суспільстві, а також певне ставлення до власності.

Фундаментом «європейських цінностей» традиційно вважається спадщина греко-римського періоду. Класичне греко-римське уявлення щодо стовпів системи «європейських цінностей» включало в себе наступні принципи функціонування суспільства і держави: громадянську самосвідомість і самоврядування, свободу слова та свободу зібрань. В процесі історичного розвитку система «європейських цінностей» втілила себе в наступних принципах організації життя суспільства і держави: свобода і рівність всіх людей перед законом, верховенство закону, гарантування природних прав людини, гарантування права на приватну власність. В основі появи всіх цих принципів суспільного життя лежала значимість вільного громадянина, що має право й активно приймає участь у перетворенні навколишньої дійсності. Ця цінність була особливо характерна для полісного періоду існування Давньої Греції. З усіх історичних етапів розвитку полісний період Стародавньої Греції найбільш підходить під визначення «витоку Європи». Саме на нього посилаються українські та зарубіжні дослідники, розглядаючи питання місця й ролі людини в житті сучасних європейських співтовариств і, відповідно, принципів організації їх політичного і економічного життя.

Вже у період Середньовіччя Європа, остаточно змінивши свої географічні кордони, стала символізувати християнський світ, а «європейська система цінностей» – асоціюватися переважно з християнськими цінностями. Ключовою тезою в рамках даної системи цінностей стало твердження: «Людські закони повинні відповідати Божественним законам». Проте ця теза, що проголошувалася в якості ідеальної і найбільш бажаної, була дуже далека від свого реального втілення на практиці. Еволюція поглядів на місце людини в суспільстві та на її

здатність впливати і змінювати в позитивну сторону навколишній світ є тим, що відрізняє Ренесанс від Середніх віків. Фактично Ренесанс центральну роль в системі «європейських цінностей» закріпив за незалежно мислячою особистістю, яка перетворює зовнішній світ.

Епоха Відродження, безсумнівно, зіграла ключову роль у розвитку системи сучасних «європейських цінностей». По-перше, вона позначила повернення до дослідження спадщини греко-римської культури, а разом з цим – повторне відродження і утвердження ролі вільно мислячої особистості, котра вірує в християнські ідеали взаємин між людьми, які повинні були знайти свою правову оболонку у вигляді певних принципів функціонування суспільства і держави. Людина та її погляди на навколишній світ стали центральним елементом системи європейських цінностей. Більш того, саме з періодом Відродження пов'язане зміцнення таких принципів духовного життя суспільства, як гарантування віротерпимості і свободи віросповідання на додаток до забезпечення свободи вираження власних суджень. Саме епоха Відродження створила сприятливе підґрунтя для подальшого підйому лібералізму, поступово утверджуючи у свідомості всього суспільства необхідність закріплення рівності всіх перед законом, права на власність і вільного ведення підприємницької діяльності, перш за все, для успішного функціонування економіки окремої держави. Епоха Просвітництва, яка змінила період Відродження, лише підкреслила важливість та необхідність практичного застосування тих «європейських цінностей», про які філософи лише розмірковували і сперечалися за часів Відродження. Закордонні європейці пов'язують капітальний внесок епохи Просвітництва у формування системи європейських цінностей з іменами такої плеяди філософів XVIII ст., як Ж. Л. д'Аламбер, Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо. Трактат «Про суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо (1762 р.), відомий фразою: «Людина народжується вільною, а між тим вона скрізь у кайданах», вплинув на утвердження європейських принципів організації політичного життя сучасної Європи, формування її громадських і політичних ідеалів [1]. Ідея про те, що держава виникає на основі суспільного договору, згідно з яким верховна влада належить народу, згодом вплинула на розвиток сучасних демократичних інститутів.

Своєрідним апогеєм прояву цієї «європейської цінності», торжеством «свободи, рівності й братерства», безсумнівно, стала Велика французька революція 1789 р. Вона сприяла остаточному затвердженню непорушної основи системи «європейських цінностей»: свободи людини від народження і рівноправності. Ж. Мішле, французький іс-

торик і публіцист XIX ст., передав основний зміст минулої революції таким чином: «Суть революції я бачу в прагненні воскресити Закон, повернути людині її Права і затвердити Справедливість» [2, р. 279]. У підсумку революція привела до поступового руху від конституційних реформ до революційного терору. Декларація прав людини (26 серпня 1789 р.) і прийняття Конституції (вересень 1791 р.), що забезпечувала загальне виборче право, референдуми й виборний уряд, є безперечним її досягненням. Завдяки Французькій революції були вперше документально зафіксовані 17 статей, які перерахували «природні, невід’ємні та священні права» не тільки французів або європейців, а і людства у цілому.

XIX ст. стало століттям швидкого розвитку й поширення ліберальних ідей і зміцнення ліберального стрижня системи «європейських цінностей». Лібералізм фактично знайшов прояв у двох сферах – в політиці та в економіці. Виступаючи проти будь-яких успадкованих привілеїв, ліберали наголошували на необхідності рівності всіх громадян перед законом, значимості громадянських та особистих свобод, конституційних процедур, віротерпимості та універсальних прав людини. Економічний лібералізм підкреслював важливість права на власність, а також права власників на вільну торгівлю без обмежень. Прояви лібералізму не були однакові на території всієї Західної Європи, тому що самі держави не були рівними у своєму розвитку. Проте ліберальна демократія в тій чи іншій формі стала набувати міцної основи саме в Європі.

Крім розвитку концепції лібералізму XIX ст. можна охарактеризувати як період появи і розвитку ідеї «соціальної держави», яка остаточно утвердиться в якості невід’ємної частини системи «європейських цінностей» вже після закінчення Другої світової війни. Вперше поняття «соціальна держава» було вжито Л. фон Штейном, німецьким філософом-гегельянцем, правознавцем, істориком. Згідно з підходом Л. фон Штейна, держава повинна сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, так як розвиток одного виступає умовою розвитку іншого [3].

У той же час необхідно підкреслити, що саме у XIX ст. з’явилася криза ідей гуманізму, зокрема криза віри в природну доброту людини. Вона володіє природними правами і є рівною в цих правах з іншими людьми, але людина стає протиставленою іншим в умовах домінування ідеї верховенства й захисту приватної власності. У підсумку: хто є власником засобів виробництва, той і експлуатує найману працю. Саме в цьому і полягає причина підвищеного інтересу до питань «соціальної справедливості» і «соціальної держави» в XIX ст. Фактично

розвиток вчення про класову боротьбу і філософія Ф. Ніцше стали ознаками відкату системи європейських цінностей від справжніх гуманістичних ідеалів.

На місце людини епохи Ренесансу мала з'явитися надлюдина з незламною волею до влади, не обмежена в своїх діях ніякими старими цінностями. Частково ці тенденції стали першими провісниками кризи старої системи «європейських цінностей» з її ідеалами свободи, гарантіями природних прав людини і рівності всіх перед законом. Найбільш яскраво ця криза знайшла свій прояв у період між Першою і Другою світовими війнами, так само як і в період Другої світової війни. Ці історичні віхи можна по праву вважати своєрідним відходом від системи європейських цінностей і розколом європейського континенту по лінії прихильності до тих чи інших цінностей. Неофіційна відмова від свободи й рівності громадян незалежно від їх гендерної або національної приналежності, відсутність свободи слова стали традиційними атрибутами фашистських режимів і комуністичного режиму в СРСР, які зароджувалися в Європі. Початок Другої світової війни став підсумком становлення суспільної системи фашизму, яка була прямо протилежною системі «європейських цінностей», а її закінчення справило сильний психологічний вплив на уми європейців, змусивши їх суттєво переглянути колишні уявлення про місце Європи в світі, про суть та історичне покликання європейської цивілізації разом з властивою їй системою цінностей.

Саме будівництво єдиної Європи почалося з промови французького міністра закордонних справ Р. Шумана. Його пропозиція про об'єднання двох базових економічних і військово-стратегічних галузей (виробництво і збут вугілля і сталі) Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Голландії та Люксембургу мало унеможливити франко-німецькі війни, а його промова 8 травня 1950 р., на відміну від промови В. Черчилля в Цюріху 19 вересня 1946 р., містила в собі скоріше практичний план об'єднання держав, ніж концептуальний. Ключовим словом в промові В. Черчилля виступало поняття свободи як одного з головних елементів класичного уявлення про систему «європейських цінностей». Р. Шуман у своїй декларації насамперед розглядав мир в Європі через призму економічної взаємозалежності та взаємних інтересів. Спільний контроль і прагнення до спільних дій в сталеливарній та вугільній галузі виступили основою нового регіонального об'єднання. Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, 1951 р.), верховний орган якого очолив відомий французький промисловець і політик Ж. Моне, поклато початок сучасному Євросоюзу. Римський договір про створення Європейського

економічного співтовариства (ЄЕС, 1957 р.) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом, 1957 р.) означав старт глибшої економічної, а потім – політичної інтеграції. Паризький (1952 р.) і Римський (1958 р.) договори навряд чи припускали в якості підстави для об'єднання крім взаємодії і спільного контролю в двох галузях промисловості наявність певних і поділених державами-учасниками уявлень про ідеальні принципи в різних суспільних сферах: економічній, соціальній, політичній і духовній. Паризький договір не містив в собі особливих положень щодо наявності «європейських цінностей» як достатньої підстави для приєднання до цього регіонального об'єднання. Поняття «європейські цінності», втілене в політичних, економічних, соціальних і духовних нормах, почало превалювати в документах і деклараціях Європейського Союзу з 1970-х рр. Категорія «європейські цінності» стала безпосередньо пов'язуватися з категорією «європейська ідентичність». 14 грудня 1973 р. в Копенгагені дев'ять країн-членів європейських співтовариств підписали Декларацію про європейську ідентичність. В рамках цієї Декларації підкреслювалося, що держави-учасники поділяють однакове ставлення до життя, яке ґрунтується на впевненості в тому, що в суспільстві повинні реалізовуватися потреби кожної людини, захищатися принципи представницької демократії та верховенство закону.

Соціальна справедливість як головна мета економічного прогресу, повага до прав людини були виділені в якості фундаментальних основ європейської ідентичності [4]. Фактично розуміння «європейських цінностей» об'єднало класичні уявлення попередніх історичних епох, зробивши особливий акцент на повазі до прав людини та забезпеченні соціальної справедливості. З появою європейських співтовариств, а в подальшому – і ЄС, «європейські цінності» збагатилися новим елементом, який був одночасно і уявленням про досконалість, і принципом існування. «Вільне переміщення товарів, послуг, робочої сили і капіталу» – це те, що вже давно символізує Європейський Союз і чим так пишаються його держави-учасники. У підсумку «європейські цінності» стали не просто системою цінностей, носієм якої могла виступити будь-яка європейська держава, а скоріше «ексклюзивним брендом» [5]. Права на нього були закріплені за європейськими співтовариствами, а потім – за ЄС. Частково це зумовило перетворення «європейських цінностей» в інструментарій зовнішньої політики. В результаті в другій половині ХХ ст. «європейські цінності» стали відігравати роль не тільки сполучної ланки між державами-членами Європейського економічного співтовариства, а й критерію вступу до цієї спільноти.

Використані джерела та література:

1. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.
2. Michelet J. Histoire de la Revolution francaise. Oxford: University Press, 1848.
3. Штейн, Лоренц. История социального движения Франции с 1789 года: Пер. со 2 нем. изд. Т 1. [Електронний ресурс] / Основное понятие общества и социальная история Французской революции до 1830 года. Санкт-Петербург : тип. А.М. Котомица, 1872. 305 с. URL: https://xn--90ax2c.xn--p1ai/catalog/000199_000009_003875045/
4. Declaration on European Identity. December 14, 1973 [Електронний ресурс] / Bulletin of the European Communities (офіційний сайт). URL: http://www.ena.lu/declaration_european_identity_copenhagen_14_december_1973-02-6180
5. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. М.: Международные отношения, 2003. 400 с.

УДК 94:321+ 323.1 + 351.746.1 (5-191.2)

Ляшенко Т. М.

ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: НОВИЙ ФОРМАТ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Досліджується розвиток політичних інститутів в державах Центральної Азії (Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану та Туркменістану). Розглянута національна та регіональна специфіка політичних перетворень в контексті регіонального співробітництва. Окреслено фактори, які впливають на регіональну стабільність та безпеку в державах Центральної Азії.

Ключові слова: Центральна Азія, політична система, інтеграційні процеси, національна безпека.

Tetyana Lyashenko. Central Asia: a new format of interstate relations.

The development of political institutes in the states of Central Asia (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan) is explored. The peculiarities of the formation and functioning of political regimes in the countries of the Central Asian region are analyzed, the national and regional specificities of political transformations are considered. The factors that influence regional stability and security in the states of Central Asia are outlined.